

Т. Є. Зімовіна

t.e.zimovina@gmail.com

А. С. Фільчакова

filchakova.alisa@gmail.com

Взаємозв'язок між захворюваністю дитини та стосунками у сім'ї

Zimovina T. Y. The correlation between the child's morbidity and family relations / T. Y. Zimovina, A. S. Filchakova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 40. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 128–137.

T. Y. Zimovina, A. S. Filchakova. The correlation between the child's morbidity and family relations. The problem of frequency and types of child's (up to 6 years) morbidity in the relation with emotional state of family members and style of upbringing is considered in the article. The results by three main systems of child's morbidity (respiratory, gastrointestinal and dermal) are presented.

The relationship between upbringing styles and child's illnesses is shown. The respiratory system is found out to be related to emotional communication in a family: underdevelopment of parental feelings, problems in the emotional background of upbringing, instability in the styles of upbringing, etc. It is shown that the morbidity of gastrointestinal system is related to demanding in relationships and upbringing, bad attitude towards oneself and parents, contradictions in the upbringing, etc. It is stated that dermal problems are related to the attribution of female qualities to the child, both boys and girls: it is when the demands to be a princess are put to the girls and the demands to be more restrained and gentle are put to boys.

It is proved, that the causes of the children's morbidity are primarily psychological conditions of upbringing, problems in relationships, difficulties in the emotional and psychological state of adults. The psychosomatic causes of the illnesses are confirmed, in the case of a child these causes are not personal child's difficulties, they are parents' psychological problems.

Key words: psychosomatics, age psychology, problems of child's upbringing, child's morbidity, family relationships, styles of upbringing, conflicts in family relationships, psychological well-being of the family.

Т. Є. Зімовіна, А. С. Фільчакова. Взаємозв'язок між захворюваністю дитини та стосунками у сім'ї. У статті розглянуто проблему зв'язку

T. Y. Zimovina – the scientific contribution of the co-author is 70% ,

A. S. Filchakova – the scientific contribution of the co-author is 30% .

частоти і видів захворюваності дітей до 6 років з емоційним станом членів сім'ї та стилем виховання дітей. Представлено результати дослідження захворюваності дитини за трьома основними системами: дихальної, шлунково-кишкової та шкірних покривів.

Показано зв'язок стилів виховання із захворюваннями дитини. З'ясовано, що дихальна система пов'язана, насамперед, з емоційними стосунками у родині: нерозвиненістю батьківських почуттів, проблемами в емоційному тлі виховання, нестійкістю в стилях виховання тощо. З'ясовано, що захворюваність шлунково-кишкової системи пов'язана з вимогливістю у стосунках та вихованні, поганим ставленням до себе та батьків, протиріччями у виховному процесі тощо. Констатовано, що проблеми зі шкірою мають зв'язок із приписуванням жіночих якостей дитині, як хлопчику, так і дівчинці – коли від дівчаток вимагають бути «принцесами», а від хлопчиків бути стриманішими та ніжнішими.

Доведено, що причинами захворюваності дітей виступають, насамперед, психологічні умови виховання, проблеми у стосунках, труднощі в емоційному, психологічному стані дорослих. Установлено психосоматичні причини захворювань, проте щодо дитини причинами виступають не власні труднощі, а психологічні проблеми батьків.

Ключові слова: психосоматика, вікова психологія, проблеми виховання дитини, захворюваність дитини, сімейні стосунки, стилі виховання, конфлікти у сімейних стосунках, психологічне благополуччя родини.

Постановка проблеми. Останнім часом усе більшої популярності набувають проблеми психосоматики, психологічних причин захворюваності людини. Установлено взаємозв'язки між певними захворюваннями та психологічними проблемами. Проте цікавими виявляються питання про захворюваність дітей від народження до шести років, у яких ще не сформовані (тільки формуються) структурні компоненти психіки й особистості. Якщо діти ще не набули остаточної сформованості психологічних структур і, переважно, не можуть мати власні набуті проблеми психологічного характеру, то що ж є психологічними причинами їх захворюваності? Саме на це питання ми й даємо відповідь у статті.

Мета статті – з'ясувати взаємозв'язок між захворюваністю дитини та стосунками у сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Торкаючись питання щодо психологічних причин захворюваності дітей, ми беремо до уваги, перш за все, характеристики періодів психічного розвитку у віковій психології. Так, згідно з концепціями З. Фрейда, Е. Еріксона, Д. Б. Ельконіна, Л. С. Виготського та ін.,

у період від народження до 6 років головну роль у формуванні та психічному розвитку дітей відіграють стосунки з батьками. У період від народження і до трьох років – з матір'ю, пізніше у віці проходження Едіпового комплексу – з дорослим протилежної статі. Дорослий виступає і як корелят емоційного благополуччя розвитку дитини, і як провідник адаптації дитини до умов соціуму, вводячи її до соціального простору.

Якщо в сімейній системі виникають негаразди, напруження й проблеми, то, згідно із загальною теорією систем Л. фон Бергаланфі, всі частини і процеси цілого взаємовпливають і взаємобумовлюють один одного та для врегулювання такої системи виникає симптом як комунікативний акт, спрямований на підтримку системи. Дитина може брати на себе роль ідентифікованого пацієнта [1, с. 585], виступаючи у такий спосіб регулятором психологічних проблем батьків.

Психосоматичні причини виникнення проблем у тій чи іншій системі органів описано у працях Ф. Александера, Р. Дальке, Т. Детлефсен, І. Г. Малкіної-Пих, Н. Пезешкіана, Т. Б. Хоmulenko, Л. Хей та ін. Проте проблема психологічних причин захворюваності дітей залежно від сімейної ситуації є новою та вирізняється своєю актуальністю, враховуючи як важливість здоров'я дитини, так і високий інтерес людей сучасності до психосоматики загалом.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення питання взаємозв'язку захворюваності дітей зі стосунками у сім'ї було проведено дослідження, в якому взяли участь 30 сімей, із них – 8 неповних, 22 – повних, у тому числі матерів – 30, батьків – 22 та дітей – 37. Для дослідження сімейних стосунків було використано такі методики: опитувальник емоційних відносин у сім'ї Е. І. Захарової; методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» Ю. О. Альшиної, Л. Я. Гозмана, Е. М. Дубовської; методика АСВ (Аналіз сімейних взаємин Е. Р. Ейдемільера). Для дослідження частоти та видів захворюваності дітей було розроблено анкету, яка включала в себе питання про частоту та види захворювань дитини за трьома сферами: захворювання дихальної системи, захворювання ШКТ і шкірні захворювання. Шкала вимірювання частоти захворювань містила такі градації: один раз на місяць, один раз на півроку, декілька разів на рік, один раз на рік, за все життя дитини декілька разів, ніколи.

Перш за все, можна зазначити, що найпоширенішими дитячими захворюваннями є: пітниця – 59%, діарея – 38%, ГРВІ –

36%, закреп – 25%, здуття та метеоризм – 24%, риніт – 16%, бронхіт – 12%. Серед захворювань дихальної системи представлені: ангіна, тонзиліт, фарингіт, ларингіт, гайморит, риніт, аденоїди, поліпи, ГРВІ, бронхіт, трахеїт, пневмонія, астма. Найпоширенішими з них є: ГРВІ, риніт і бронхіт. Більшість дітей на ГРВІ та риніт хворіють декілька разів на рік, на бронхіт – декілька разів за все життя.

Захворювання шлунково-кишкового тракту були представлені такими хворобами: діарея, закреп, метеоризм та здуття, гастрит, панкреатит, дискінезія жовчних шляхів, диспепсія. Найпоширенішими з них у дітей є: діарея, закреп та здуття. На ці хвороби більша частина дітей хворіє декілька разів за все життя.

Серед шкірних захворювань у дослідженні було представлено такі: кропивниця, дерматит, мікоз, герпес, бородавки, педикульоз, нейродерміт, дитяча почесуха, себорея, вугрі, пітниця, піодермія. Найпоширеніша хвороба серед них – пітниця. Частота захворювань на пітницю становить декілька разів за все життя.

Для вирішення питання взаємозв'язку захворювань дітей і сімейних стосунків було використано метод кореляції Спірмена. Обчислення проводилось за допомогою програми SPSS.

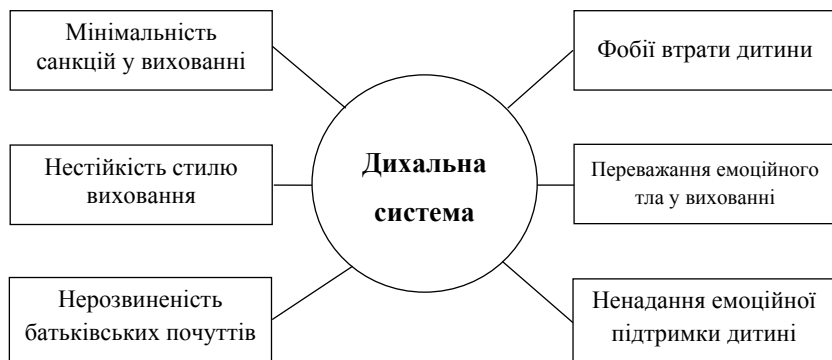
Отже, нами було виявлено такі зв'язки: захворювання дихальної системи мають прямолінійний зв'язок зі шкалами Н (нестійкість стилю виховання), НБП (нерозвиненість батьківських почуттів), ФУ (фобія втрати дитини), та зворотний зв'язок зі шкалою С- (мінімальність санкцій) – за методикою «Аналіз сімейних взаємовідносин Е. Г. Ейдемільлера». За методикою «Опитувальник емоційних відносин у сім'ї» О. І. Захарової виявлено прямолінійний зв'язок зі шкалою «підвищений емоційний фон у сім'ї» та зворотний зв'язок – зі шкалою «надання емоційної підтримки».

Таблиця 1

Показники кореляції між захворюваннями дихальної системи дитини та видами сімейних відносин і виховання

	Шкала С-	Шкала Н	Шкала РБП	Шкала ФУ	Шкала ЕП4	Шкала ПП2
Коефіцієнт кореляції	-0,334	0,334	0,476	0,296	-0,419	-0,370
Значущість (2-стороння)	0,015	0,012	0,00001	0,033	0,002	0,007

Для наочності отримані результати дослідження зв'язків захворюваності дихальної системи з принципами виховання у родині представимо графічно (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок захворювань дихальної системи та сімейних стосунків

Отже, різні види захворюваності дихальної системи виникають у дитини, коли в сім'ї переважає підвищене емоційне тло, з одного боку, батьки бувають нестриманими, а з іншого – не надають необхідної емоційної підтримки як дитині, так і один одному. Ситуацію ненадання емоційної підтримки можна порівняти до відсутності проявів любові, саме емоційної її сторони, маються на увазі ситуації, коли батьки можуть піклуватись про дитину, забезпечувати її всім необхідним, робити все заради навчання, розвитку дитини, проте не надавати саме емоційної теплоти. Так, коли дорослі не вміють виражати свої почуття й не отримують достатньої емоційної підтримки, то їй «рятувати» таку систему починає хвора дитина. Яка, своєю чергою, у дорослому житті, не знайшовши емоційної підтримки у сім'ї, теж може часто стикатись саме із захворюваннями дихальної системи, що підтверджується дослідженнями психосоматичних причин виникнення захворювань дихальної системи. «Переважно хворі походять із сімей, у яких вони при дбайливих, але емоційно фруструючих батьках піддаються нормативному вихованню, яке не враховує індивідуальні особливості» (Bach, 1969).

Стосовно стилю виховання та захворювань дихальної системи у дитини, ми бачимо, що частіше ці хвороби виникають у сім'ях, у яких не сподіваються на заохочення, можуть дотримуватись не надмірних, але покарань. При цьому не мають чіткої

системи виховання, можуть різко змінювати стиль від ліберального до суворого, потім навпаки переходити від значної уваги до емоційного відторгнення батьками. Також частіше у дітей хворіє дихальна система за умови нерозвиненості батьківських почуттів. У таких сім'ях виховний процес проявляється шляхом гіпопротекції, емоційного відторгнення дитини, можливе навіть жорстоке ставлення. Нерозвиненість батьківських почуттів зовнішньо може проявлятися небажанням мати справи з дитиною, поверхневим інтересом до неї.

Ще однією причиною виникнення захворювань дихальних шляхів є фобія втрати дитини, яка виражається у домінуючій гіперпротекції та поведінці, що потурає забаганкам дитини. «Слабке місце» у виховному процесі – підвищена невпевненість, страх помилитися, перебільшені уявлення про крихкість дитини, її хворобливість. Цей страх змушує батьків тривожно прислухатися до будь-яких побажань дитини і поспішати задовольнити їх (потураюча гіперпротекція), в інших випадках – дріб'язково опікати її (домінуюча гіперпротекція). У типових висловлюваннях батьків відображено їх іпохондричний страх за дитину, вони знаходять у неї безліч хворобливих проявів, свіжі спогади про минулі, навіть віддалені у часі переживання з приводу її здоров'я.

Ми бачимо, що захворюваність дихальної системи дитини насамперед пов'язана з емоційною нестабільністю, емоційною незрілістю сім'ї, де немає чітких кордонів і правил, емоційний стан батьків коливається від турботи та тривоги до відторгнення дитини. Усі виявлені зв'язки вказують нам на основну причину захворювань дихальної системи – проблеми у відносинах, недостатність любові, прийняття, нестабільність нервової системи батьків.

Таблиця 2

**Показники кореляції між захворюваннями
шлунково-кишкового тракту дитини та видами
сімейних відносин і виховання**

	Шкала ВК	Шкала ЕПЗ	Шкала СКЗ
Коефіцієнт кореляції	-0,282	-0,293	0,300
Значущість (2-стороння)	0,043	0,035	0,048

Стосовно захворювань шлунково-кишкового тракту, було отримано такі зв'язки: зворотний зв'язок зі шкалою ВК (Винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання) за методи-

кою АСВ, та шкалою «емоційних почуттів» (негативне ставлення до себе як до батьків) за опитувальником ОДРЕВ. Прямопропорційний зв'язок було отримано зі шкалою «Прояв подружжям прагнення до автономії» за методикою «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації».

Проілюструємо зв'язок захворюваності ШКТ дитини із сімейними відносинами графічно (рис. 2).

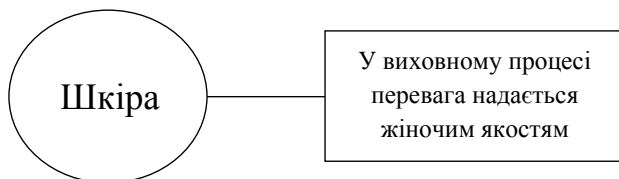
Рис. 2. Взаємозв'язок захворювань шлунково-кишкового тракту дитини та сімейних стосунків

Отже, отримані нами кореляційні зв'язки знову-таки пов'язані однією темою, а саме надмірними вимогами до себе як до батьків. У таких сім'ях батьки намагаються бути «гарними», в жодному разі не виказувати проблеми у стосунках подружжя, роблячи вигляд, що все добре. Проте намагання зробити вигляд, що конфліктів немає, не зменшує самі конфлікти, напруження у сім'ї зростає і дитина починає хворіти, виступаючи регулятором конфліктності у сім'ї. При цьому помітно, що для батьків наявність конфліктів у родині являється дуже важливим чинником, який викликає почуття провини, картання себе, негативне ставлення до себе як до батьків. Можливою причиною наявності конфліктів може виступати добре ставлення до автономії чоловіка чи дружини. Ми прослідковуємо зворотну кореляцію між захворюваністю шлунково-кишкового тракту дитини та позитивним ставленням до автономії. Тобто, чим більше підтримки у свободі дають своєму партнерові, тим частіше виникають проблеми та хворіє дитина саме на захворювання ШКТ.

Так, можна припустити, що, перш за все, причини виникнення негараздів у сімейній системі, у в тому числі захворюваності

дитини, завжди пов'язані з нещирістю висловлювань і почуттів, навіть відносно самого себе. Цю тезу можна поширити також на захворювання дихальної системи. Якщо ми маємо проблеми в емоційному плані, нам не вистачає любові, то виникатимуть складнощі у прояві почуттів, постійні метання між відторгненням і прийняттям, що й пов'язано з виникненням захворювань дихальної системи у дитини.

Стосовно захворювань шкіри, було виявлено цікаву кореляцію зі шкалою ПЖЯ (перевага жіночих якостей) за методикою «Аналіз сімейних взаємовідносин». Коефіцієнт кореляції дорівнює 0,319, значущість двостороння – 0,021. Виявляється, що частіше діти мають проблеми зі шкірними покриттями у сім'ях, де батьки висувають надмірні вимоги саме до жіночності або приписують жіночим якостям позитивність, гідність, вважаючи чоловічі якості «поганими». Слід звернути увагу на відсоток дівчат і хлопчиків у вибірці, які мають саме проблеми зі шкірою. Так, дівчата хворіють частіше – 65%, хлопчики – 35%.

Рис. 3. Зв'язок стилів виховання та шкірних захворювань дитини

Мова йде про те, що у виховному процесі перевага надається саме жіночим якостям, коли батьки транслиують ідею, що дівчата добрі, гарні, охайні тощо, тоді як чоловіки погані, грубі, неохайні, вони легко піддаються тваринним інстинктам, агресивні та надмірно сексуальні, схильні до алкоголізму. Будь-яка людина, будь то чоловік або жінка, повинні прагнути до протилежних якостей: бути ніжними, делікатними, охайними, стриманими в почуттях. Саме такі якості батько з ПЖЯ бачить у жінок. Прикладом прояву установки ПЖЯ може слугувати батько, який бачить масу недоліків у сина і вважає, що такими ж є всі його однолітки. Водночас цей батько «без тями» від молодшої сестри хлопчика, оскільки бачить у ній лише переваги. Під впливом ПЖЯ щодо дитини чоловічої статі в цьому випадку формується тип виховання «емоційне відкидання». Можливий протилежний «перекіс» із вираженою антифеміністичною установкою,

зневагою до матері, сестер. За цих умов стосовно хлопчика може сформуватися виховання за типом «потураючої гіперпротекції». Те ж саме стосується і дівчат.

Так чи інакше, але «приписування» будь-яких якостей або намагання зробити щось, невласне для дитини, призводить до різних шкірних захворювань. Тому батькам, які усіма силами намагаються з дівчат зробити принцес або виказують тривогу, коли дівчинка, наприклад, не хоче бавитись ляльками, одягати сукні, не треба змушувати та переносити свої сподівання на дитину. Стосовно хлопців, ми бачимо, що шкірні захворювання можуть виникати у разі неприйняття батьками чоловічих якостей, або взагалі наявності конфліктів, злоби на чоловіків загалом, так і коли від хлопців вимагають бути лагіднішими, добрішими, стримувати прояви агресії тощо.

Проаналізувавши взаємозв'язок захворюваності дітей із сімейними стосунками, ми бачимо, що хвороби різних систем органів знаходять своє відображення у різних конфліктах у сімейній сфері. Так, дихальна система більше пов'язана з такими проблемами, як емоційна нестабільність, наявність страхів утрати дитини, почуття провини, нестійкі стилі виховання. Тобто ключовим моментом для дихальної сфери може бути саме нестабільність: мінливе ставлення до дитини, перепади настрою, різне ставлення батьків до дитини тощо. Шлунково-кишкова система пов'язана з надмірними вимогами. Це й надмірні вимоги чоловіка та дружини щодо своєї батьківської ролі, вимоги до себе утримувати агресивність, гнів, стримувати негативні емоції стосовно свого партнера. За захворювання шкіри пов'язані з вимогливістю лагідних, ніжних, охайних та інших якостей як у дівчат, так і у хлопців.

Висновки. Отже, основним у вихованні здорової дитини повинно бути психологічне благополуччя батьків, під котрим ми розуміємо не «гарно» поводитись із дитиною, а, перш за все, бути щирими. Усі ми схильні до стресів, у кожній родині бувають свої негаразди, проте дієвим засобом забезпечити стабільність сімейної системи є відвертість у взаєминах, почуттях як стосовно дитини, так і до свого партнера. Усі неусвідомлені конфлікти можуть бути пов'язані зі здоров'ям дитини у родині.

Нашим дослідженням підтверджено, що дитина може бути регулятором сімейної системи, так званим ідентифікованим пацієнтом, а на її здоров'ї можуть позначатись поки що не власні психологічні труднощі, а психологічні проблеми батьків.

Перспектива подальших досліджень. У статті нами розкрито загальні тенденції щодо захворювань різних систем органів дитини, а детальніше розкриття причин і зв'язків конкретних хвороб зі стилем виховання й емоційними відносинами у родині буде розкрито у подальших статтях.

Список використаних джерел

1. Клиническая психология : [учебник для вузов] / [Б. Д. Карвасарский, А. П. Бизюк, Н. Н. Володин и др.] ; под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб. : Питер, 2004. – 1120 с.
2. Малкина-Пых И. Г. Психосоматика / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2005. – 992 с. – (Серия «Справочник практического психолога»).
3. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия / Н. Пезешкиан. – М. : Изд-во Института позитивной психотерапии, 2006. – 460 с.
4. Хомуленко Т. Б. Основы психосоматики : навч.-метод. посіб. / Т. Б. Хомуленко. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 120 с.
5. Избранные психологические труды : [учебник для вузов] / [Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов, В. П. Зинченко] ; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Klinicheskaja psihologija : [uchebnik dlja vuzov] / [B. D. Karvasarskij, A. P. Bizjuk, N. N. Volodin i dr.] ; pod red. B. D. Karvasarskogo. – SPb. : Piter, 2004. – 1120 s.
2. Malkina-Pyh I. G. Psihosomatika / I. G. Malkina-Pyh. – M. : Jeksmo, 2005. – 992 s. – (Serija «Spravochnik prakticheskogo psihologa»).
3. Pezeshkian N. Psihosomatika i pozitivnaja psihoterapija / N. Pezeshkian. – M. : Izd-vo Instituta pozitivnoj psihoterapii, 2006. – 460 s.
4. Homulenko T. B. Osnovi psihosomatiki : navch.-metod. posib. / T. B. Homulenko. – Vinnicja : Nova Kniga, 2009. – 120 s.
5. Izbrannye psihologicheskie trudy : [uchebnik dlja vuzov] / [D. B. Jel'konin, V. V. Davydov, V. P. Zinchenko] ; pod red. V. V. Davydova, V. P. Zinchenko. – M. : Pedagogika, 1989. – 560 s.

Received January 26, 2018

Revised February 20, 2018

Accepted March 9, 2018